

Bethlen Gábor és Erdély aranykora

A hadakozáson túl a gazdaság, a kultúra és az oktatás gyarapítására is volt gondja, és bár országegyesítő törekvései nem jártak sikerrel, Európa protestáns részének megbecsült szövetségese lett. Bethlen Gábor életének és tetteinek tükörcserepeit **Oborni Teréz** állítja össze

BETHLEN GÁBOR Erdély fejedelmei között kivételes helyet foglal el. Ahogyan kortársa, udvari szolgálója, majd egyik legbizalmasabb tanácsosa, a később maga is fejedelem Kemény János írta róla nevezetes önéletírásában: „... ez világra elterjedett emlékeztető ember vala, mindkét hatalmas császárokat is *in aequilibrio* [egyensúlyban] tartja vala magához és hazájához, egyebek rettegik vala: az magyar nemzetet elhíresítette vala.” Bethlen uralkodói személyiségének, tetteinek megítélése, miként az kivételes képességekkel rendelkező emberek esetében szokott, máig vitákat gerjeszt. Bethlen a maga korában gyűlölet és bálványozás keresztüztüében állt, sem barátai, sem ellenségei nem értették meg, személyisége sok tekintetben ma is rejtély – írta Makkai László történész mintegy fél évszázaddal ezelőtt a nagy fejedelemtől. Szavai napjainkban is helytállóak, noha az utóbbi évek kutatásai révén egyre több új információ kerül felszínre és színesíti tovább Bethlen Gábor személyiségének, korának kaleidoszkópját. Ezekből tárunk most néhány képet az olvasók elé.

Oroszlánkörmök

„Régi bölcssek mondása, de az mindennapi experientia is bizonyítja, hogy az emberi életnek dicséretes folyásának egy részét szüleinkhez, más részét szerelmeseinkhez, harmadikot barátinkhoz és jóakaróinkhoz, mindenestől pedig édes hazánkhoz tartozandó és mutatandó szolgálatunk s kedveskedésünk foglalják magoknak...”

(Bethlen Gábor)

Az iktári Bethlen család birtokközpontja 1580 táján, amikor Bethlen Gábor megszületett, a Hunyad vármegyei Marosillye volt. A szülők, az ekkoriban Erdélyben már nevezetes familia megbecsült tagja, Bethlen Farkas és a székely családból való, Gyergyószárhegyi Lázár Druzsina az 1590-es évek elején meghaltak, így Gábor és öccse, István korán árvaságra jutott. A gyermekek ezt követően Gyergyószárhegyre, a Lázár-kúriába kerültek, ahol szigorú nagybátyjuk, Lázár András főként fegyverforgatásra oktatta őket. A két gyermek szoros

testvéri köteléke felnőtt korukban is megmaradt, ám személyiségük sokban különbözhetett egymástól. Erről a fejedelem udvari történésze, Bojti Veres Gáspár így írt: „Gábor viszont kora ifjúságától kezdve magasabbra nézett, ékesszóló, merész, magabiztos, semmit lehetetlennek nem tartó ifjú volt.”

Gábor 13 évesen került a gyulafehérvári fejedelmi udvarba, ahol kezdetben apródi szolgálatot teljesített, és komoly, korán felnövő gyermekként családi birtokai, köztük is a legértékesebb illyei uradalom visszaszerzésén fáradozott. A 16. század végi hosszú háború hozta magával az első lehetőségeket arra, hogy a fiatal Bethlen katonai ügyességét, tehetségét megmutathassa, egyúttal tapasztalatokat szerezzen a politikai intrika világában. Báthory Zsigmond fejedelem (1586–1598) mellett küzdött Giorgio Basta császári-királyi hadai ellen, majd Székely Mózes kérésére fejedelemsége (1603) idején a Gyulafehérvárért folytatott harcokban tűnt fel. Hamarosan a legmagasabb politikai körökben is észrevették eszességét, talpraesettségét, s az ifjú Bethlen a fejedelmi udvar magas rangú vezetőinek körében kezdett el forgolódni, egyre komolyabb megbízatásokat teljesített.

Látjuk őt Bocskai István (1605–1606) udvarában, majd az általa nem támogatott Rákóczi Zsigmond (1607–1608) körüli politikai harcok közepette. Bethlen szolgálatai is hozzájárultak ahhoz, hogy Rákóczi lemondását követően, 1608-ban végül Erdély trónjára lépett a somlyói Báthoryak utolsó reménysége, a ragyogó

csillagként tündöklő ifjú Gábor fejedelem (1608–1613). A következő néhány évben azonban súlyos nézeteltérések támadtak a heves ifjú és megfontolt tanácsosa között. Félretéve most az asszonyok körüli összezördülésekkel kapcsolatos pletykákat, Bethlen hamarosan megelégtelt a politikai kapkodást, a belső és külső ellenségek számának esztelen gyarapítását, ami veszélybe sodorta a fejedelemség létét, és a szomszédos török tisztségviselőkhöz fordult segítségért. Báthory csakhamar gyilkos indulatra gerjedt ellene, árulással, hűtlenséggel vádolta első emberét, el is íteltette. Bethlen ekkor elmenekült az országból, s a török pasák segítségével eljutott egészen a szultáni palotáig, de ekkor már határozott tervekkel. E tervek Báthory letételére és az ő fejedelemségre vonatkoztak.

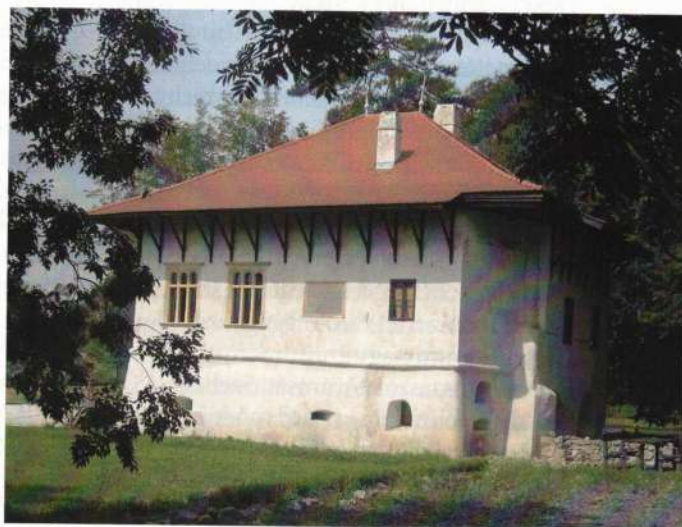
Hazárdjáték

„Kolozsvárt a gyűlésben választák a fejedelemségre Bethlen Gábort. Mert noha hólyagozni kezdett vala az ország: hogy a török akarhatja ne legyen, hanem libera electio [szabad választás] legyen, de ugyan lön electio! Azt választák, akit a török császár akara, és a basa-féltekben libere eligálták Bethlen Gábort.”

(Marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc)

Bethlen 1613-ban tért haza Konstantinápolyból, mégpedig Iszkender, az újonnan kinevezett kanizsai pasa, szerdár vezette török-tatár hadak kíséretében. Bethlen a Portán jó ismeretségbe, mondhatni szinte baráti viszonyba került a pasával, aki támogatta

fejedelemségjelöltségét, és segítette őt kérésével Naszúh pasa nagyvezír színe elé kerülni. Iszkender rendelte el a kolozsvári országgyűlés összehívását, amelynek tárgyalása alatt serege a városon kívül állomásozott, várva az erdélyi rendek döntését. A forma kedvéért a rendek felvonultattak egy másik jelöltet is, Szilvássy Boldizsár személyében, nem sok eséllyel. Bethlen mégis komolyan vette az országgyűlést, a döntéshozatal idejére kivonult a terepből, hiszen személye proskribálva, azaz hűtlenség vétkében elmarasztalva, fej- és jószágvesztésre ítélve volt ez idő tájt. A rendeknek tehát előbb az ez alóli felmentést kellett meg-

A marosillyei kastély Bethlen korából megmaradt Veres bástyája
A TÚLOLDALON: Bethlen Gábor tudósai körében
– Dósa Géza 1869-es festménye

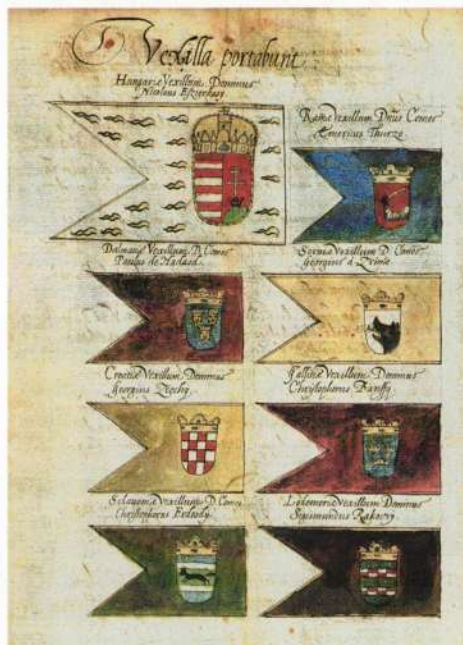
adniuk számára. Merész és kemény döntés volt ez a kierőszakolt választás, de hogy milyen eredményre vezet majd, senki sem tudhatta.

Bethlen magabiztossága, uralkodói tehetsége azonban végül beváltotta az őt támogatók reményeit: uralmának közel tizenhat esztendejét az utókor nem véletlenül nevezi Erdély aranykorának. A már idézett Kemény János így emlékezett: „Ekkor választott Bethlen Gábor, és ekkor szűnt meg az háborúság, úgyhogy, noha az országon kívül viseltetett hadakozások felciter voltanak, de az haza földét ellenség lova lába nem nyomta, sem hada nem ruináltatott [rombolta] ...”

Ha a politikai zűrzavart, a fejedelemség válságba sodort helyzetét nézzük, ismét egyet kell értenünk Makkai László értékelésével: „Valójában nem is volt más reális választása az erdélyieknek, mint Bethlen. Ő volt az, aki tehetségben, tekintélyben fejjel kiemelkedett kortársai közül. Növelte esélyeit a trónra, hogy a Báthoryak kiesése után már olyan »nagy család« sem volt Erdélyben, mely múltjánál fogva valamelyik tagjának igényelhetne volna a fejedelemséget.”

Kemény kézzel

„Soha senki azt nem hiheti, mennyi gondal, búsulással, éjszakai-nappali sok nyughatatlansággal, főtöréssel viszem én naponként véghez az országra való gondviselést, hanem csak az, aki szemzeivel látja.” (Bethlen Gábor)

II. Mátyás – vele egy időre sikerült egyezsége jutnia Bethlennek
BALRA LENT: A Magyar Korona országainak zászlói II. Ferdinánd 1618-as koronázásakor – Bécsből nézve Erdély továbbra is a magyar király fennhatósága alatt állt
JOBBRA: Bethlen Gábor egy korabeli ábrázoláson

Bethlen vitathatatlanul szeme előtt tartotta országa belső viszonyainak rendbetételét. Mindenekelőtt a rendeket kellett kiengesztelni és maga mellé állítania a rajtuk tett „erőszakot” követően. Erdély államalkotó – azaz politikai jogokkal rendelkező – rendi nemzeteit ekkoriban a magyar nemesség, a székely és a szász nemzeti közösségek alkották. A magyar nemesség prominens tagjai közül közel ötvenen voltak hozzá hasonlóan proskribálva, akiket felmentett az elmarasztaló ítélet alól, visszaadta birtokaikat, vagy épp új adományokkal látta el őket. A székelyeket – félig maga is székely lévén – régi szabadságaik megtartására tett ígérettel kecsegtette, de már 1614-ben rendelkezett arról, hogy településenként, név szerint össze kell írni a különböző módon katonáskodó székelységet. Ez az összeírás a székelyek minél nagyobb számban való hadra fogására hozott későbbi intézkedéseinek alapjául szolgált. Végezetül a legnagyobb nehézséget a fejedelemség számára a szász nemzettel való megegyezés jelentette, ami nagy engedmények árán sikerült. A szászok fővárosát, Szebent a korábbi fejedelemség módjára elfoglalta, oda beköltözve kíséretével felélte a város anyagi javait. A szászok zord, ellenséges magatartásán csak némileg enyhített Szeben visszaadása, és a fejedelemség részéről az ősi privilégiumaik megtartására vonatkozó ígéret. Bethlen trónra

lépését követően a bécsi udvar támogatásával még évekig igyekeztek eltávolítani őt a fejedelemségről, mivel azonban a fejedelemség pozíciója az országon belül egyre erősödött, ezzel felhagytak. A hűvös, távolgártartó viszony Bethlen és a szászok között azonban mindvégig megmaradt.

Bethlen keménykezű, határozott elképzelésekkel rendelkező uralkodó volt. A maga képére formálta a fejedelmi tanácsot, amelybe megbízható embereit, volt emigrációbeli társait, tágabb családjának tagjait nevezte ki, biztosítva ezáltal a legtehtényesebb testület támogatását. A rendi országgyűlésnek néhány év alatt fölébe kerekedett, noha ezt csak hatalma és sikerei csúcsára érve tudta megtenni. 1622-től ugyanis a korábbi évi három-öt ország-

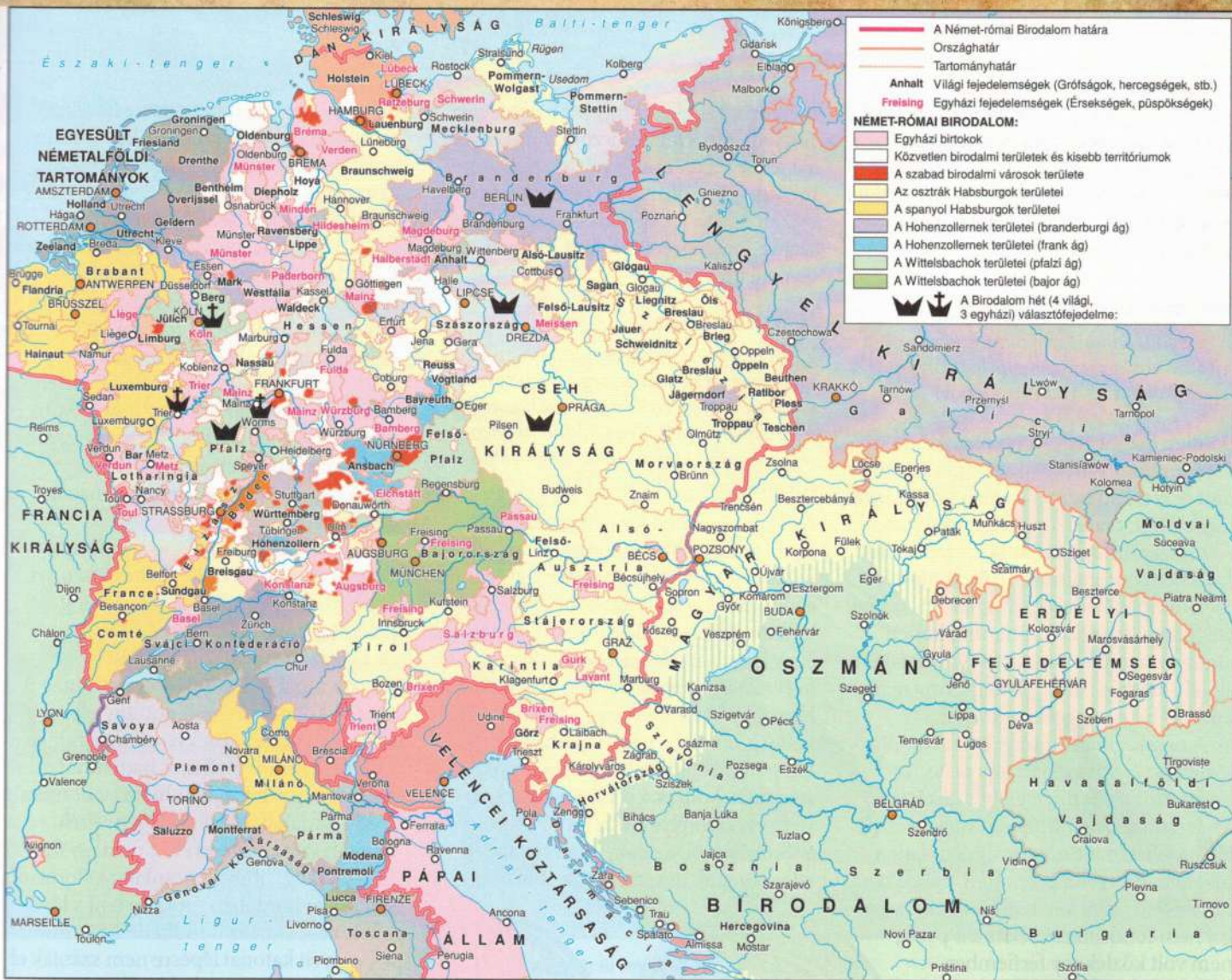

gyűléssel szemben már csak kettőt hívatott össze. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a maga részéről ne igényelte volna a rendek tekintélyes, politikai kérdésekben járatosabb tagjainak tanácsát, segítségét, de kétségtelen, hogy a kormányzati döntéseket a belügyek minden terén, a háború és béke ügyében, a diplomáciai kérdésekben maga hozta meg.

Szakértő szemmel

„Ez mostani állapotunkban, országunk fölötté pusztasággal lévén, magunk is igen nagy fogyatkozással; semmiképpen pénz nélkül ilyen nagy dolgoknak elkezdése nem lehet.” (Bethlen Gábor)

A fentebbi sorokat trónra lépése után jegyezte le a fejedelemség, jelezve, hogy a tárház üresen áll, a fejedelmi birtokok

Közép-Európa a harmincéves háború 1618-as kitörésének idején – az Erdélyi Fejedelemség döntően befolyásolta a nagyhatalmi erőviszonyokat

a kincstártól elidegenítve, az országos bevételek csekélyek. Ebben a helyzetben kellett ösztönös gazdálkodási tehetségére alapozva megértenie az idők szavát és kellő jövedelemre szert tenni. Bethlen ráértett a nemesfémek felhalmozásának gazdaságerősítő szerepére, a pozitív külkereskedelmi mérleg jelentőségére. Hogy erre egyszerűen csak a kereskedelemnek a pénzforgalmat élénkítő hatásából következett-e, vagy tudatos gazdaságpolitikai átgondolások révén ismerte fel, nem tudni. Gazdasági képzettsége nemigen lehetett, tudatos merkantilista gazdaságpolitikát sem valószínű, hogy folytatott, de tény, hogy sikeresen növelte a kincstári bevételeket; miként az országgyűlésen összeült rendek már 1619-ben megállapították: országukban, Istennek hála, bőség van.

1615-ben a fejedelem erős nyomására az országgyűlés törvényben rendelte el a kincstártól 1588-tól kezdődően elidege-

nített birtokok felülvizsgálatát. A jogtalanul eladományozott, zálogban vagy bérletben lévő javakat azonnal visszavették fiskális tulajdonba. Erdély jól eladható, értékes árucikkeivel maga a fejedelem kereskedett ágensei révén, különösen a Konstantinápolyban eladott – az ágyúöntéshez nélkülözhetetlen – higany hozott jó bevételt számára. Hadjáratai révén elfoglalta az alsó- és felső-magyarországi bányavárosokat, amelyekről jelentős mennyiségű aranyat és ezüstöt zsákmányolt, de saját pénzügyeit is itt verette egy ideig. Amikor pedig kivonulni kényszerült az északi területekről, több mint ötszáz körmöcbányai bányamunkást erőszakkal vitt magával, hogy szakértelmük révén elősegítse az erdélyi bányák művelését.

Bethlen pénzügyi intézkedései között a legjelentősebb volt az 1625. évi pénzreformja. Megelégelve ugyanis a rossz, értéktelen pénzek elterjedését – amely egyéb-

ként összhangban volt az európai pénzügyi folyamatokkal –, az ilyen érméket bevonatta és helyettük erős, nagyobb nemesfém-tartalommal rendelkező pénzt bocsátott ki. Legkülönösebb pénzforgalmi terve azonban egyfajta közép-európai monetáris unió létrehozására vonatkozott, a Lengyel és a Magyar Királyság, valamint az Erdélyi Fejedelemség között. Elképzelése szerint a szomszédos országok összehangolták volna pénzeik értékét, így azok felpezsdíthették volna a pénzforgalmat és a kereskedelmet, és átváltási nehézségek nélkül foroghattak volna ebben a régióban. Ez a terv végül II. Ferdinánd (magyar királyként 1619–1637) ellenállásán bukkott meg.

Bethlen állami bevételeinek nagyságával kapcsolatban maig csupán becslésekre szorítkozhatunk. Kimutatásaink ugyan nincsenek, de nem irreális évi 600–700 ezer forintban, vagy talán még ennél is többen gondolkodunk. Kemény János

emlékiratában így írt Bethlen halálakor: „Ez fejedelem mind annyi hadakozási, építési, nagy udvar, igen friss és pompás öltözetek, sok fizetett hadak tartási között is tárházában hagyott vala többet egy million számú készpénznél...”

Szenvedélyes szívvel

„...magam semmit sem akarok kérni édes szívem, mert ha lehetne, szárnyon repülnék hozzád” (Bethlen Gábor)

Bethlen Gábor és Károlyi Zsuzsanna 1605 augusztusában, Szatmáron házasodott össze. Zsuzsanna szintén korán árvaságra jutott, családja azonban igen jómódú volt, s úgy hírlík, az ifjakat maga Bocskai fejedelem boronálta össze. Későbbi kapcsolatukról néhány egymásnak írt, személyes hangú levélből kaphatunk képet, amelyek azonban mind 1619–1621-ben keltek, amikor a fejedelemasszony már komoly betegséggel küszködött.

A nemrégiben elhunyt Péter Katalin történész egy írásában úgy vélte, Zsuzsanna és Bethlen Gábor között a házastársi szolidaritásnál, megértésnél aligha lehetett több, ugyanis Zsuzsanna meglehetősen visszafogottan, passzívan viselkedett, saját kezdeményező-készséggel nem rendelkezett. Bethlen pedig nem volt közlékeny férfiember, de becsületesen igyekezett mindenben megfelelni a férjszerep elvárásainak, és gondoskodni hitvesének minden igényéről. Nos, nagyon nehéz ily csekély forrás alapján megítélni két ember kapcsolatát, de olybá tűnik, Bethlen hevesebb természetű lévén, levelei jóval több érzelmmel telítettek. Feleségét legtöbbször szerelmes szívemnek, édes asszonykámnak, édes Zsuzsának szólította. A hadjáratban lévén még arra is volt gondja, hogy feleségének ajándékról gondoskodjon: „Szűnyog Gáspár megjőve Velenczéből; oly vég vont aranyat hoztak, kinél szebbet soha nem láttál, fekete vont arany, felemelt virágú, de az virága varrott, töltött.” A fejedelem 1621 októberében így kedveskedett feleségének: „Édes Suskám, én te számodra oly fő varrot fogadtam, egy fő mestert férfiat, a ki bársonyon, atlaczokon szokott drága varrásokat varrani, kinél jobbat Németországban sem tartanak; ugyan azon tar bársonyokat, atlaczokat oly szépen tud

metélni virágokra, hogy jobb nem lehet.” A fejedelem a legtöbbször ily módon írta alá feleségének írott leveleit: „igaz szerelmesed, G.”, „Gábriel, igaz szerelmesed”...

Zsuzsanna fejedelemasszony hosszú szenvedés után, 1622. május 13-án hunyt el Gyulafehérváron.

Borotvaélen

„...abban mesterkedem minden úton, miképpen az kereszténységnek igaz jó akarattal, synceritással szolgálhassak, a töröknek is mint olyan hatalmas ellenségnek kedvét kereshessem, ne irritáltassék miattunk...” (Bethlen Gábor)

Az ellenségei által ráragasztott jelzők közül talán a „Mohamedán Gábor” elnevezés volt a legbarátabb. Esterházy Miklós a törökök által feltartott és nevelt rabnak nevezte Bethlent, aki a törökök jármában él. A Habsburg-oldalról és királysági ellenfelei részéről a politikai-diplomáciai iratokban, vagy különösképpen a harmincéves háború kezdetén nagy számban terjesztett politikai pamfletekben, hírlapokban sem fukarkodtak a sértő jelzőkkel, ha Bethlen személye szóba jött. Feltöröknek, a törökök szolgájának, a kereszténység ellenségének nevezték. Későbbi megíté-

Bethlen Gábor aranyforintja 1622-ből

lői, különböző szaktanulmányok, monográfiák alkotói sem mindig igyekeztek *in aequilibrio* tartani magukat, amikor hitszegőnek, füstös képű kis tatárnak, állhatatlannak, kétszínűnek nevezték.

A korszak józanabb királysági politikusai, köztük Thurzó György nádor azonban jól látták a fejedelemiség kiszolgáltató helyzetét. Thurzó egy 1615-ben kelt levelében így írt Bethlennek: „...Erdélynek, nem különben mint tulajdon hazánknak, az köresztinségnek köteleességéből is, az még Isten erőt ad hozzá, szolgálunk, mert tudjuk mi azt, hogy egyiknek veszedelme, másíknak romlása, Azért

ha Nagyságod is ebbe syncere fáradoz s munkálkozik (kiben nem is kételkedünk) az Isten megáldja Nagyságodat érette, és az egész kereszténységben is becsültes híre neve viseltetik Nagyságodnak.” Sőt a Bethlennel meglehetősen ellenséges Pázmány Péter is érteni vélte, miért is táncol a fejedelem a „beretva élin”, amikor országát a két nagy hatalom közötti egyensúlyozással kívánja megtartani. 1615-re sikerült elfogadtatnia fejedelemiségét II. Mátyással (magyar királyként 1608–1619), megkötötte azt a nagyszombati megállapodást, amelyben magát és a fejedelemiséget elismerte a magyar király alattvalójának.

A fejedelem mindvégig arra törekedett, hogy a törökökkel békés viszonyt ápoljon, ahogyan Kemény János fogalmazott: „noha színezett nekik, igen, de keresztény gyomorból gyűlölte az pogányságot”. Vazallusi alávetettségéből fakadó kötelezettségeit mindig teljesítette, sőt hatalmi törekvéseit megvalósítandó, Habsburg-ellenes hadjáratai idején még segítségül is hívta az oszmán-török hadakat. Ha tervei igényelték, nyugati szövetségesei előtt nemegyszer hangoztatta, hogy kapcsolatai Portával szilárdak, kordában tudja tartani a törököket, akik az ő tudta nélkül semmilyen katonai lépésre nem szánják el magukat.

Ez az állítás persze, ha esetenként igaz is volt, meglehetősen labilis alapokon állott. Tekintve a portai belső hatalmi harcokat, a szultáni kegyben részesülők gyorsan változó körét, az erdélyi fejedelem politikai befolyása nagyon is kétséges lehetett. Ezt az ütőkártyát azonban kiválóan ki lehetett használni, s Bethlen nem egy esetben meg is tette, így sikerült Erdély szerencsétlen földrajzi elhelyezkedéséből fakadó kettős szorítottságát a maga hasznára fordítva, egyik nagyhatalmat a másikkal fenyegetve, céljaihoz közelebb kerülnie.

A hadak útján

A hadak útján

„...a fejedelemnek két állat alakját kell magára öltenie, a rókaét meg az oroszlánét... az elsőtől az ügyességet, a másodiktól az erőt kell eltanulnia” (Kemény János)

Bethlen titokzatos és sokféle kommunikációs eszközzel élő diplomáciai lépéseit sokszor kritizálták kortársai. A háború

Nagyvárad egy 1617-es
színezett rézkarcon

azonban, mint tudjuk, az élet egyik azon színtere, ahol minden megengedett, és azon sem csodálkozhatunk, hogy az ellenséges felek már ekkoriban is éltek a színlelés és a félrevezetés eszközeivel. Egy alkalommal Sir Thomas Roe, Anglia konstantinápolyi követe így nyilatkozott a fejedelemről: „Bethlen letépné ingét, ha azt sejtene róla, hogy tudja gazdája szándékait.” Nem tudni, hogy ezt kritikának vagy dicséretnek szánta-e, az viszont tény, hogy a fejedelem diplomáciai és katonai tehetségét ellenfelei és szövetségesei egyaránt elismerték. Első hadjárata (1619–1621) a Habsburg-ház ellen, ám számos forrás arra utal, hogy az európai Habsburg-ellenes szövetségi rendszert kihasználva, Bethlen valójában Erdélyt és Magyarországot akarta saját uralma alatt egyesíteni. A rendkívül pragmatikus fejedelem ennek érdekében többféle tervet is forgatott a fejében, ám ezeket mindig a változó katonai helyzethez alakította.

Bethlen hadai sikeresen vonultak végig a Felvidékre, elfoglalták Pozsonyot, a Magyar Királyság akkori fővárosát.

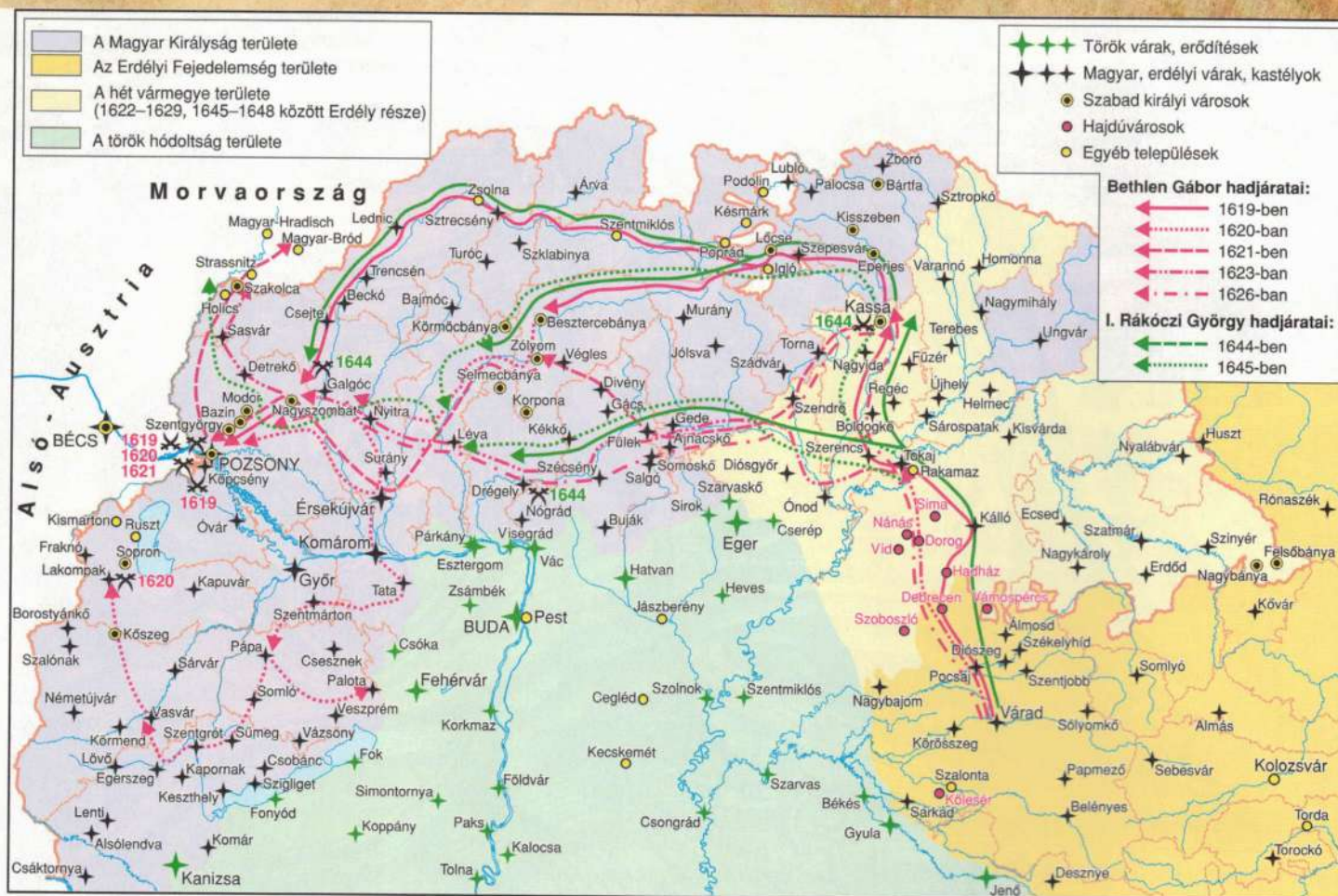
Sikerei csúcsán, 1620 nyarán a beszercebányai országgyűlés a fejedelmet magyar királlyá választotta, megkoronázására azonban nem került sor. Előbb a fejedelem halasztotta, várva a megfelelő alkalomra, később a katonai-politikai helyzet változásával már úgy látta, sem neki, sem a magyarság egészének nem válna hasznára királysága. A protestáns európai országokkal szövetségben, noha az országrészek egyesítéséről végleg le kellett mondania, összességében sikert aratott. 1622-ben, Nikolsburgban (ma: Mikulov, Csehország) megegyezett II. Ferdinánddal: a fejedelemséghez csatolhatott hét felső-magyarországi vármegyét, birodalmi hercegi címet kapott, cserébe viszont le kellett mondania választott magyar királyi címéről. Később még kétszer (1623, 1626) kapcsolódott be az európai háborúfolyamba, az ezeket

a hadba lépéseket lezáró békekötések nem hoztak új eredményt, megerősítették a fejedelem és országa korábbi helyzetét.

Protestáns frigy

„...felvont igen friss sátorok előtt az hercegisasszony hintójából, az fejedelem is lováról leszállván fogának kezet, és adának csókot egymásnak, s menének sátorokban az nevezetes személyekkel mindkét részről.” (Kemény János)

Bethlen Gábor 46 évesen vette feleségül a Hohenzollern-dinasztiából származó brandenburgi örgrófnőt, György Vilmos választófejedelem húgát, Katalint, aki 22 évvel volt fiatalabb nála. Házasságuk egyértelműen politikai célokkal megkötött frigy volt. A ceremóniára 1626 márciusában került sor, Kassán. Az ünnepségen számos európai uralkodó képviseltette magát követek által, ezzel is emelve Bethlen uralkodói tekintélyét és jelezve, hogy a fejedelem katonai és politikai sikerei révén immár az európai protestáns országok szövetségi rendszerébe emelte országát.

Az erdélyi fejedelmek hadjáratai a Magyar Királyság területén 1619 és 1645 között
LENT: Bethlen Gábor királyi zászlaja 1620-ból

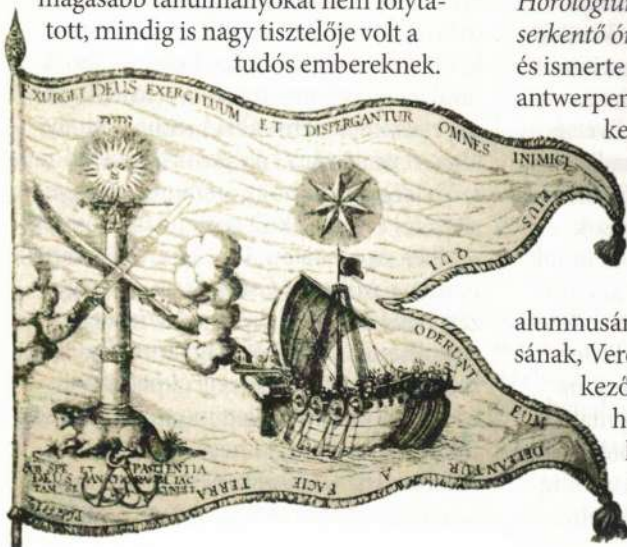
Katalin cserfes, bálokat, lovaglást kedvelő fiatalasszony volt, akit a közügyek nemigen érdekeltek. Az erdélyi urak között nem is örvendett népszerűségnek, mondhatni, igen utálták az idegen asszonyt, aki vidámságával, bájával láthatólag elcsavarta a fejedelem fejét. Bethlen nem hitt a felesége hűtlenségére vonatkozó rosszindulatú híreszteléseknek, sőt olyanmódon megbízott hitvesében, hogy az erdélyi rendi gyűléssel 1629. május 24-én fejedelmi utódává választotta. A fejedelem halála után Katalin át is vette a trónt, és a fejedelmi cím birtokában alig egy évig uralkodott Erdélyben. A rendek azonban minden eszközt megragadtak az eltávolítására, mígnem engedett elhunyt férje öccse, Bethlen István és köre nyomásának, 1630. szeptember 28-án lemondott a fejedelemségről, és távozott Erdélyből.

Fejedelmi udvar

„Manapság ritkán és kevés számmal találunk olyan fejedelmeket, akik a nemes és hasznos tudományok tanulmányozása és azoknak hirdetői iránt némi szeretettel viseltetnének... pedig a régiek más-képpen cselekedtek... tőlük kértek tanácsot, a legfontosabb ügyekben reájok

hallgattak, megbecsülték és tisztelték őket... Ha tehát a hatalmas uralkodók saját életüknek és erkölcsi magatartásuknak tudós irányítóit akkora becsben tartották, mennyivel inkább illik, hogy mi... a régiek példája szerint róluk ne feledkezzünk meg s őket ne mellőzzük.”
(Bethlen Gábor)

Bethlen Gábor, annak ellenére, hogy magasabb tanulmányokat nem folytatott, mindig is nagy tisztelője volt a tudós embereknek.

Nyitott, elfogadó szelleme nem csupán a más vallásfelekezetek iránt nyilvánult meg, rendkívül nagyra értékelte a műveltséget is. Tudjuk, hogy háborúba indulva külön társzekéren vitték utána a könyveket, amelyeket olvasott. Milotai Nyilas István református lelkész így emlékezett: „Nagy szorgalmatossággal szerze itt Gyulafehérvárba amaz szép Bibliothecát és hogy mostan is fő gondja vagyon a könyveknek keresésére.” Biztosan tudjuk, hogy Bethlen olvasta Antonio Guevara: *Horologium Principum (Fejedelmeknek serkentő órája)* című államelméleti művét, és ismerte Abraham Ortelius térképész antwerpeni kiadású atlaszát, amelybe saját kezével írta, Konstantinápolyba indulván a következőket: „Seregek ura áld meg utamat, hogy szerencsés legyem.” Támogatta erdélyi ifjak külföldi egyetemi képzését. Egyik alumnusának, későbbi udvari historikusának, Veres Gáspárnak 1618-ban a következőket írta: „Ha elhatározad, hogy tovább tanulj s magasabb képzettséget szerezz, négy évig segíteni fogunk téged... hogy amikor majd hazatérsz, úgy

„Tetszésem és tanácsom az én hazámhoz”

„Tudjuk azt, hogy eleitől fogva semmi inkább nem veszette a mi szegény hazánkat, sőt az egész magyar korona alatt levő országokat, provinciákat, mint az magok között való ördögi irigység, halálos gyűlölség, rettenetes pártütések, fejedelmekben való válogatások, melyből nagy árultatások és abból nagy familiáknak elfogyások következtek, azonban az ország utolsó romlásra jutott.

Mely szép virágjában maradt legyen Magyarország is mindaddig, valamig a maga nemzetéből választhatott fejedelmet, constál [nyilvánvaló], és az históriák bizonyítják. De mihelyt derekasan a magok nemzetekből való electiót [választást] megutállák, megveték, idegen fejedelmek alá veték s adák magukat, micsoda haszon következék belőle? nem egyéb kétfelé szakadásnál, a dolog talám magában is világosabb annál is, amint kívántatik. E mi szegény hazánk végházait, hogy az Úristen ingyen való kegyelméből megtartotta, megoltalmazta legyen ennyi idők forgásiban, változásiban az idegen nemzetből való fejedelmek reá való elvégzett gonosz szándékjoktól, kinek paisul való oltalmára mint rendelte volt a török nemzetet, mindeneknél nyilván vagyon, és valamig a török nemzettel való frigy mellett megmaradtak, mellőle el nem állottak, volt-e valakitől valami bántások? János király idejétől fogva arról magunk tehetünk bizonyosságot. De mihelyt a német nemzet mellé állának, micsoda jutalommal fizete, szájunkban az íze; azzal tudniillik, mellyel régen kívánta, és mesterkedett benne, hogy nemzetünket elfogyathassa, kegyetlen halálnak nemével megölhesse, országunkat a földdel egyenessé tégye, vagy éppen elpusztíthassa, és ha a felséges Úristen csudálatosképpen a török nemzetet újabban hozzánk nem gerjeszti s kapcsolja vala, és igen jó, jámbor urat nem támaszt vala végbevitelére [mely dologban mennyit szolgáltam legyen, tegyen az Úristen bizonyosságot róla], ki meri azt mondani nemzetünk közül, hogy Erdély országát idegen nemzettel meg nem tették volna? hol volna az isteni tisztelet? hol volna a magyar nemzet? és hol volna szabadsága?

Annak okáért mindezeket minden hazájokat igazán szerető rendeknek consideratióban [tekintetbe] venni igen szükséges, és a megtörtént experienciával [tapasztalattal] tanult veszedelmes állapotokat eltávoztatni azért, hogy abban többé ne essenek, így kerülhetik el. Ha magokban egyesek lesznek, az Istent igazán tisztelik, félik, és ő kicsiny anyaszentegyházának hűséges gondviselői lesznek, egymást tökéletes szívvel szeretik, a religió felett egymással nem veszekednek, hanem annak megítélését ama nagy papra bízzák, aki lakik mennyben, és azhol kinek-kinek, amint érdemlette, megfizet; legyen szabadságban az ország constitutiója [törvénye] szerint a négy recepta [bevett] religió vallás közül ki melyiket amplectálja [fogadja el]. Az alattomban való veszedelmes practikáknak, kérek az Istenért mindeneket, békét hagyjanak, ki-ki elégedjék meg a maga sorsával s állapotjával, ne igyekezzenek újabb változást csinálni, kitől újabb tűz gerjedjen közöttünk. Becsüljék, féljék fejedelmeket, ne contemnálják [vessék meg], hogy femineus sexus [nőnemű; mármint Brandenburgi Katalin, a fejedelem felesége és utódja] ...

[...] Az én tetszésem és tanácsom az én hazámhoz ez: hogy valamig egyéb nem lehet benne, a török nemzettel való egyességet szenvedhető károkkal [A töréshatár szerinte Jenő vára] is megtartsák, tőle el ne szakadjanak, hanem minden úton-módon kedvét keressék. [...]

Római császárral őfelségével való megbékéllésünk Erdélyországot mennyiben illeti, a diplomában megláthatják; szükség, hogy a conditiók szerint való punctumokat diligenter observálják [figyelmesen tartsák meg]; okot ... a békeség felbontására ne adjanak, sőt... mint keresztyén emberek igyekezzenek Őfelségéhez sincerus affectussal [őszinte érzéssel] lenni, szolgálni [ha veszi]; a magyar nemzetnek pedig, mint magok nemzetjek javára, megmaradásokra foglódni.”

Bethlen Gábor végrendeletéből (1629)

az egyházi, mint a polgári dolgokban is s a külügyek igazgatásában, segítségednek hasznát vehessük magunk, nemzetünk, hazánk érdekében.”

A fejedelem 1622-ben Gyulafehérváron felsőoktatási intézményt, akadémiát hozott létre, bár az egyelőre nem érhetett fel a németországi vagy hollandiai protestáns egyetemekkel, ahol a legtöbb erdélyi diák tanult. A városok, várak építését is különös gonddal felügyelte: a székvárosán

Brandenburgi Katalin hordozható virginálja – a fejedelem uralkodása alatt udvara a régió fontos kulturális és tudományos központja is lett

kívül Váradon, Radnóton, Alvincen, Vajdahunyadon jelentős építkezéseket támogatott.

Külföldi leírások szerint is pompázatos udvart tartott. Itáliából és Bécsből hozatott falikárpitok, falfestmények, párdubőr és a korabeli udvari kultúra megannyi kelléke díszítette a fejedelmi palotákat. A konstantinápolyi piacokon rendszeresen vásároltatott szebbnél szebb szőnyegetek magának, s ez a szokás a gazdagabb erdélyi urak körében is elterjedt. Udvari zenészei nem maradhattak el semmilyen ünnepi alkalomról, hiszen maga Bethlen is nagy zenekedvelő hírében állott. Amikor 1625-ben a császári követet várta udvarába, és helybéli virginása megbetegedett, sietve küldött Besztercére, korábbi muzsikusaért, Johannes Preissingerért, mondván, éjt-nappallá téve siessen hozzá, ha kedves az élete, mert „az Musica pediglen virginás nélkül el nem lehet”. ■

Oborni Teréz CSc, az ELKH TTI BTK tudományos főmunkatársa